

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»

У розвитку освіти на різних історичних етапах становлення будь-якої держави ключовою фігурою був і залишається нині вчитель. Проблема підготовки сучасного вчителя набуває особливого значення у контексті нових процесів, що відбуваються в умовах глобалізації та світової інтеграції, постійних змін у різних галузях життєдіяльності, передусім – у системі освіти. У зв'язку з цим виникає потреба оновлення змісту і форм підготовки майбутнього педагога.

До особистості вчителя, до якості його професійно-педагогічної діяльності, до нього – як до суб'єкта навчально-виховного процесу, суб'єкта педагогічного спілкування висуваються нові вимоги. На думку І. Зязюна, це помітно впливає на “розширення комплексу взаємопов'язаних завдань, що покладаються на педагогічну освіту, зокрема:

- створити необхідні соціально-культурні і соціально-економічні умови для розвитку особистості студента вищого навчального закладу – майбутнього педагога, для його фундаментальної загальнокультурної підготовки, формування високих морально-етичних якостей, любові до педагогічної професії, відданості їй;
- сприяти професійному становленню, самовдосконаленню педагогів;
- стимулювати інноваційну діяльність у різних освітньо-виховних системах, педагогічну творчість, що дає можливість піднятися на рівень педагогічної майстерності” [5].

Психолого-педагогічні дослідження Ш. Амонашвілі, Ю. Кулюткіна, А. Маркової та ін. засвідчують, що продуктивність педагогічної діяльності залежить від уміння вчителя створити систему діалогу у спілкуванні з учнями, залучити дітей до процесу творення самих себе. Головним показником продуктивності педагогічної діяльності, з позиції І. Зязюна, є здатність учителя формувати в учнів механізм внутрішньої регуляції та самоконтролю, що орієнтований на соціально прийняті норми поведінки [5, 17]. Саме він забезпечує перехід від зовнішньої регуляції, яку організовує педагог, до внутрішньої, яка виявляється в здатності учня до керування власною діяльністю.

В останні роки у педагогічній літературі все частіше зустрічається термін “професійна компетентність” вчителя. А.Маркова визначає компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії [2]. У такому ж напрямку пропонує визначення Дж. Равен: “Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, вміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії” [1].

А.Хуторський пропонує розвести поняття “компетентність” та “компетенція”, використовувати їх паралельно, але вкладати в них різний смисл. Термін “компетенція” визначається автором як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них. “Компетентність” – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Тобто, компетенцію слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки, а компетентність – як реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [7].

У порівнянні з іншими результатами освіти компетенція є інтегрованим результатом освіти, проявляється ситуативно, а також існує як потенціал, який наповнюється конкретним змістом та проявляється у конкретній ситуації. Компетентність на відміну від функціональної грамотності дозволяє розв'язувати цілий клас задач; на відміну від навички є усвідомленою; на відміну від уміння є здатною до перенесення, удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями; на відміну від знання існує у формі діяльності, а не інформації про неї [3, 205].

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння, ключові уявлення, опори або опорні знання [4, 19]. Європейські експерти визначають поняття “компетентність” як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії. С.Бондар наголошує, що “...компетентність – це здатність особистості діяти. Адже кожна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому” [1]. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості у даному виді діяльності. Отже цінності є основою будь-яких компетенцій.

Грунтовний аналіз цілей і цінностей шкільної освіти знаходимо в останніх працях О.Савченко. Автор відзначає, що категорія “цінність” належить до ключових понять сучасних людинознавчих наук і стверджує, що поняття цінності, ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення можна визначати як опосередковані культурою еталони бажаного і належного ставлення особистості до об’єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи. Цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли, духовні опори життя людини [6, 4]. Тому майбутній педагог має чітко розуміти і в процесі педагогічної діяльності зреалізовувати головну мету української освіти – створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

О.Савченко визначає та дає коротку характеристику базових цінностей шкільної освіти, які формуються у взаємозв’язку навчання і виховання учнів, співпраці з батьками і впливів навколишнього середовища. Ними є:

- гуманізація суспільного життя і гуманізація освіти (гуманістичні цінності);
- цінності культури;
- цінності громадянського виховання;
- працелюбність і відповідальність як цінність шкільної освіти;
- цінність екологічного світогляду;
- здатність навчатися впродовж життя;
- мовна культура як особистісна і суспільно значуща цінність;
- інформаційно-комунікативна цінність;
- цінність збереження здоров’я [6, 6-18].

Вже в умовах вищого навчального закладу майбутній спеціаліст повинен бути готовим до формування у дітей базової системи цінностей, яка є основою виховання і розвитку учнів, внутрішнім компонентом їхньої свідомості, самосвідомості, мотивом і регулятором позитивно спрямованої діяльності. Щоб діти освоювали особистісно і суспільно значущі цінності, необхідно, щоб всі учасники виховної взаємодії приймали їх як власні переконання і відповідно діяли, а для цього необхідно створювати умови для набуття кожним позитивного ціннісного індивідуального досвіду.

Курс “Основи педагогічної майстерності” має необмежені можливості для підготовки майбутніх учителів на компетентнісних засадах, які у майбутньому спрямовуватимуть вектор шкільної освіти у площину цінностей особистісного розвитку.

Виходячи з того, що компетентність є складним утворенням, більшість дослідників виокремлюють у цьому педагогічному явищі певні напрями чи групи. У відповідності до розподілу змісту освіти на загальний метапредметний (для всіх предметів), міжпредметний (для циклу предметів чи освітніх галузей) та предметний (для кожного навчального предмета), А.Хуторський пропонує трирівневу ієрархію компетенцій: ключові, загальнопредметні та предметні [7].

У контексті нашого дослідження доречно розглянути перелік ключових компетенцій, які визначаються на основі провідних цілей загальної освіти, структурної презентації соціального досвіду та досвіду особистості, а також основних видів діяльності, які

дозволяють учневі оволодівати соціальним досвідом, формувати навички життя та практичної діяльності в суспільстві. А.Хуторський визначає такі ключові компетенції:

- ціннісно-сміслова компетенція, яка пов'язана з ціннісними уявленнями учня, його здатністю до орієнтування в житті, усвідомлення свого місця в ньому, до вибору цільових та смислових установок для своїх дій та вчинків, до прийняття рішень;

- загальнокультурна компетенція як коло питань, у яких учень має бути обізнаним: особливості національної та загальнолюдської культури, культурологічні засади сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки і релігії у житті людини, культура побуту та дозвілля тощо;

- навчально-пізнавальна компетенція як сукупність компетенцій учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності: знання та вміння цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності; вміння розрізняти факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання різних методів пізнання;

- інформаційна компетенція, яка пов'язана з формуванням умінь самостійно шукати, аналізувати, відбирати необхідну інформацію, трансформувати, зберігати та транслювати її;

- комунікативна компетенція, яка окреслює аспект оволодіння мовами та способами взаємодії з людьми, навички роботи в групі, вміння відрекомендувати себе, написати листа, анкету, заяву, поставити запитання, вести дискусію тощо;

- соціально-трудова компетенція як оволодіння знаннями і досвідом у громадсько-суспільній діяльності (виконання ролі громадянина, виборця тощо), у соціально-трудовій сфері (права споживача, покупця), у галузі сімейних стосунків, у питаннях економіки і права та у професійному самовизначенні;

- компетенція особистісного самовизначення, яка спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційну саморегуляцію та самопідтримку, пов'язана з безперервним самопізнанням, розвитком необхідних особистісних якостей, формуванням психологічної грамотності, культури мислення й поведінки [7].

Аби цілеспрямовано формувати ключові компетенції у дітей, педагог повинен сам оволодіти ними, мати глибокі гуманістичні переконання та досвід відповідної діяльності у конкретних ситуаціях навчально-виховної взаємодії. Такого досвіду студент може набути під час лабораторно-практичних занять з ОПМ, проведення яких передбачає використання активних методів навчання.

У контексті формування ціннісно-сміслових компетенцій студентам пропонуються завдання, які передбачають усвідомлення правильності вибору професії, свого місця і ролі у її розвитку та функціонуванні. Так, майбутні вчителі мають підготувати і презентувати на лабораторному занятті короткий виступ “Моє педагогічне кредо” як постановку певного завдання для себе (одногогрупників) щодо усвідомлення найважливіших цінностей педагогічної професії. Відповідно до виокремленої Н.Кузьміною структури функціональних компонентів педагогічної діяльності (гностичного, проектуального, конструктивного, комунікативного, організаційного) студентам пропонується скласти програму розвитку власних педагогічних умінь, які виступають способами педагогічної діяльності тощо.

Достатні можливості даний курс має і для формування у майбутніх педагогів комунікативної компетенції. Наведемо приклади завдань, які сприятимуть формуванню у студентів умінь організовувати взаємодію з учнями та іншими учасниками педагогічного процесу:

- оберіть одну із ситуацій шкільного життя та розробіть модель індивідуальної бесіди з учнем (колегою, батьком) із застосуванням методики контактної взаємодії у налагодженні співробітництва; продемонструйте свої дії на стадіях накопичення згоди і пошуку спільних інтересів;

- розповідь – це сюжетне повідомлення, за якого основним завданням учителя є пошук яскравих фактів, які спонукають учнів до роздумів і переживань. Педагогічна розповідь може виконувати як інформаційну, так і виховну функції. Користуючись відповідними посібниками, підручниками сформулюйте мету та визначте короткий зміст розповіді про українського письменника, твір якого вивчатиметься з учнями;

- із пропонованих збірників педагогічних задач виберіть одну із конфліктних ситуацій та змодельуйте власну думку щодо цієї проблеми у вигляді конкретних запитань за технологією побудови Я-висловлювання (спосіб заявити про власний погляд, не викликаючи захисної реакції) у порівнянні з Ти-висловлюванням.

Для формування навчально-пізнавальної компетенції у проведенні лабораторно-практичних занять доречним є використання елементів тренінгової практики. Ряд вправ у контексті проведення тренінгу спілкування сприяють не лише формуванню вмінь розуміти себе та іншого, безоціночно приймати дитину тощо, а й сприяють розвитку рефлексивних процесів у майбутніх педагогів.

Науково-методичний комплекс у вигляді підручника (2008) та хрестоматії “Педагогічна майстерність” за редакцією І.Зязюна – цілісного дослідження з проблем творчої діяльності вчителя – найкращим чином сприяє формуванню у майбутніх учителів усіх видів компетенцій. А розроблений та апробований нами робочий зошит з даного курсу допомагає на особистісному рівні визначити зміст діяльності кожного студента в оволодінні всіма означеними компетенціями.

Література

1. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8-9.
2. Маркова А.К. Психологія труда учителя. – М., 1993. – 191 с.
3. Настільна книга педагога: Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники: Андреева В.М., Григораш В.В. – Х.: Вид. група “Основа”, 2006. – 352 с.
4. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні. – К.: К.І.С., 2003. – С.13-41
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я.Савченко. – 2-е вид., доповн., переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2009. – 226 с.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. - № 2. – С. 58-64.

Людмила Любчак

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності»

У статті порушено проблему формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів як здатності успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставленні завдання. Зроблено спробу обґрунтувати органічну єдність компетентності з цінностями людини. Визначено роль курсу «Основи педагогічної майстерності» у формуванні в майбутніх учителів усіх видів компетентностей для розвитку базової системи цінностей молодших школярів.

Ключові слова: професійна компетентність, цінності шкільної освіти, педагогічна майстерність, майбутній учитель початкових класів, формування ключових компетентностей.

Людмила Любчак

Формирование профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в процессе изучения курса «Основы педагогического мастерства»

В статье затронута проблема формирования профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов как способности успешно удовлетворять индивидуальные и социальные нужды, действовать и выполнять поставленные задачи.

Сделана попытка обосновать органическое единство компетентности с ценностями человека. Определена роль курса «Основы педагогического мастерства» в формировании у будущих учителей всех видов компетенций для развития базовой системы ценностей младших школьников.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, ценности школьного образования, педагогическое мастерство, будущий учитель начальных классов, формирование ключевых компетенций.

Liudmyla Liubchak

Formation of the professional competence of the future teacher of primary school in the process of studying the course “Fundamentals of pedagogical skill”

The article raises the problem of the formation of the professional competence of the future teacher of elementary school as the ability to successfully meet individual and social needs, act and perform the task. An attempt is made to substantiate the organic unity of competence with human values. The role of the course “Fundamentals of pedagogical skill” is defined in the formation of future types of competences for future teachers for the development of the basic value system of junior pupils.

Keywords: professional competence, values of school education, pedagogical skills, future teacher of elementary school, formation of key competencies.

Любчак Л.В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі вивчення курсу «Основы педагогічної майстерності» / Л.В.Любчак // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів : матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – С. 133-137